

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Südosteuropa Gesellschaft για την πρόσκληση να είμαι keynote speaker στο συνέδριό της με θέμα Griechenland: der Weg aus der Schuldenkrise, και ιδιαίτερα τον πρόεδρό της κ. Gernot Erler και τον αντιπρόεδρο κ. Jürgen Axt, με τον οποίο μας συνδέει μια φιλία που πάει πολλά χρόνια πίσω. Δέχθηκα την πρόσκληση αυτή στα μέσα Σεπτεμβρίου, γνωρίζοντας ότι έχει δημιουργηθεί ένα αρνητικό κλίμα για την Ελλάδα. Θεώρησα όμως ότι μια ειλικρινής, και προφανώς δύσκολη, συζήτηση με εσάς εδώ, βοηθάει στην κατανόηση της κατάστασης στη χώρα μου και του προβλήματος και, κυρίως, βοηθάει στην εξεύρεση απαντήσεων στα προβλήματα. Μεταξύ Σεπτεμβρίου και σήμερα υπήρξε μια σημαντική αλλαγή. Προσκληθήκα ως καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και Πρόεδρος της Hellenic Petroleum, μιας από τις μεγαλύτερες ελληνικές εταιρίες. Στις 11 Νοεμβρίου είχα την τιμή να αναλάβω τη θέση του υπουργού εσωτερικών στη νέα κυβέρνηση του κ. Λουκά Παπαδήμου. Η αλλαγή αυτή κάνει τη θέση μου σήμερα ως ομιλήτη πιο πολύπλοκη.

Το θέμα της ομιλίας μου αφορά Eine Strategie für Wachstum und Wettbewerbsfähigkeit in Griechenland. Θα αναφερθώ βεβαίως στο ζήτημα αυτό, γιατί είναι εξαιρετικά κρίσιμο για την έξοδο της Ελλάδας από την κρίση, αλλά θα ήθελα να αναφερθώ και σε ορισμένα γενικότερα ζητήματα που σχετίζονται με το ίδιο θέμα.

Κατ' αρχάς θα ήθελα να κάνω δύο εισαγωγικές παρατηρήσεις:

Πρώτον, οι αλλαγές στο διεθνές και ευρωπαϊκό τοπίο είναι ραγδαίες. Αναλύσεις σήμερα έχουν διαφορετική σημασία λίγες εβδομάδες αργότερα. Κάθε λίγους μήνες ή και εβδομάδες, οι πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης στην Ευρωζώνη στα τελευταία ενάμισι με δύο χρόνια είναι ανάγκη να αλλάξουν. Πώς ξεκινήσαμε το 2009 και τι μίγμα πολιτικής θα χρειαστεί αύριο έχει θεαματικές διαφορές.

Δεύτερον, ζητήματα εθνικής πολιτικής και **εθνικών επιδόσεων**, όπως αυτό **αυτά** που έχω να σας αναπτύξω, όχι μόνο επηρεάζονται από την εσωτερική δυναμική της κρίσης στην ίδια της χώρα, αλλά είναι στενάτατα συνδεδεμένα με εξωγενείς παράγοντες, και αναφέρομαι βασικά στη δυναμική που σημειώνεται στις διεθνείς αγορές και στο governance της Ευρωζώνης.

Το κεντρικό θέμα του Συνεδρίου αυτού αναφέρεται στην έξοδο της Ελλάδας από την κρίση. Θέλω να σας ευχαριστήσω για την επιλογή αυτή. Ξέρω πόσο πολλοί στη Γερμανία εργάζονται για να στηρίξουν την Ελλάδα στην κρίση που αντιμετωπίζει. Και δεν επηρεάζομαι από τα δημοσιεύματα και τις φωνές που με ευκολία απαξιώνουν την Ελλάδα και τους Έλληνες. Και σε εμάς έχουμε τέτοια για τη Γερμανία. Σας παρακαλώ να μην τους δίνετε βάρος που δεν έχουν. Αυτό που προέχει σήμερα είναι μια κοινή στρατηγική για έξοδο από την κρίση. Όπως είναι το θέμα του Συνεδρίου.

Νομίζω, ότι τις τελευταίες δύο εβδομάδες έχουμε στην Ελλάδα μια ανατροπή, που δίνει στο θέμα μια νέα προοπτική. Τρία πολιτικά κόμματα συμφώνησαν στην ανάθεση σχηματισμού κυβέρνησης υπο τον κ. Παπαδήμο, πρώην αντιπρόεδρο της ΕΚΤ, προκειμένου να στηριχθεί η έξοδος της Ελλάδας από την κρίση. Η υποδοχή της νέας κυβέρνησης από την κοινή γνώμη είναι περίπου 80%. Το μήνυμα μιας τόσο ριζοσπαστικής πολιτικής απόφασης και κοινωνικής στήριξης είναι ένα: η ελληνική κοινωνία είναι αποφασισμένη να δεχθεί πολιτικές που θα ανοίξουν μια προοπτική εξόδου από την κρίση. Οι προσπάθειες της νέας κυβέρνησης είναι να κάνει πράξη τις συμφωνίες της 26^{ης} Οκτωβρίου και να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη. Κυρίως απέναντι στην επιθετικότητα των αγορών, αλλά όχι μόνο. Έχουμε να αποκαταστήσουμε την εμπιστοσύνη απέναντι στην κοινή γνώμη για την

αποτελεσματικότητα της πολιτικής που ακολουθούμε ως χώρα και που συσχετίζεται με την ευρωπαϊκή στρατηγική, απέναντι στο ένα περίπου εκατομμύριο άνεργους, για τους οποίους δεν υπάρχει ισχυρό Κοινωνικό Κράτος όπως εδώ και απέναντι στον επιχειρηματικό κόσμο και τους επενδυτές, για να υπάρξει επενδυτικό ενδιαφέρον, ανταγωνιστικότητα και growth.

Αναφέρθηκα σε μια προοπτική εξόδου από την κρίση, γιατί είμαστε ακόμα πάρα πολύ μακριά από κάτι τέτοιο, και αυτό το γνωρίζουμε. Επιπλέον, η επιδείνωση της κρίσης στην Ευρωζώνη αποτελεί παράγοντα που κάνει την προοπτική αυτή πιο πολύπλοκη και πιο αβέβαιη. Όμως θα ήθελα να σας ζητήσω να κατανοήσετε, ότι μέχρι σήμερα η ελληνική κοινωνία δεν έβλεπε προοπτική. Εβλεπε σημαντικούς νέους φόρους, απολύσεις και ανεργία, περικοπή δαπανών, έβλεπε το δημόσιο χρέος να αυξάνει ακόμα περισσότερο, ζούσε σε ένα πρωτόγνωρα απαισιόδοξο κλίμα –ίσως το χειρότερο μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου στη χώρα το 1949-, ζούσε ένα διεθνές περιβάλλον το οποίο ξαφνικά την αντιμετώπιζε με προσβλητικό τρόπο. Πέρα από αυτά όμως, καταλάβαινε, ότι παρ' όλες τις θυσίες που επιβάλλονταν, η προοπτική εξόδου από την κρίση απομακρυνόταν ακόμα περισσότερο. Ότι ήταν μια απολύτως αδιέξοδη προσπάθεια. Όταν το χρέος από ..% του ΑΕΠ το 2009 αναμενόταν να αυξηθεί στο ..% το 2012 και στο ..% το 2020, η έξοδος από την κρίση ήταν μπλοκαρισμένη. Μετά τις αποφάσεις του Συμβουλίου στις 26/27 Οκτωβρίου δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά θετικές προσδοκίες. Όμως ας δούμε την πραγματικότητα: με τις αποφάσεις που λήφθηκαν το χρέος προβλέπεται να φτάσει το 2020 το 120%, δηλαδή να είναι στο ίδιο επίπεδο με το 2009. ??? Από πολιτική άποψη είναι δύσκολο να εξηγηθεί στον απλό κόσμο ότι πρόκειται για μια σοβαρή βελτίωση.

Εξω από την Ελλάδα έχει δημιουργηθεί η πεποίθηση, ότι οι Έλληνες δεν έχουν κάνει καμιά προσπάθεια και ότι πολλά συνεχίζουν όπως πριν. Θα σας πω, ότι αυτό είναι λάθος. Θα σας πω επίσης, ότι έχω απόλυτη συναίσθηση, ότι η άποψή μου αυτή (που δεν αποκλειστικά δική μου) δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τον κατακλυσμό των δημοσιευμάτων ή δηλώσεων που επικρίνουν τη χώρα μου, όμως θα σας δώσω κάποια στοιχεία:

1. Adjustment + cyclically adj. + other countries (διάγραμμα 1)
2. Φορολογικό βάρος (διάγραμμα 2)
3. Μείωση εισοδήματος στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα και συντάξεις
4. Ανεργία--- Μείωση μισθών ... ανταγωνιστικότητα

Θα αναφερθώ επίσης σε μια άλλη περίοδο της πρόσφατης ιστορίας, στο 1993-1999, πριν την ένταξή μας στην ΟΝΕ, οπότε είχαμε μια αντίστοιχη κατάσταση μακροοικονομικών ανισορροπιών. Στο διάγραμμα (διάγραμμα 3) βλέπει κανείς, ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα μειώθηκε από ..% το 1993 σε ..% το 1999. Μια δημοσιονομική προσαρμογή ... ποσοστιαίων μονάδων έγινε τότε στη διάρκεια επτά ετών και σε συνθήκες growth μετά το 199.. Σήμερα, μια προσαρμογή ... ποσοστιαίων μονάδων (από το 15,5% του ΑΕΠ το 2009 στο ... % το 2014) πρέπει να γίνει μέσα σε πέντε χρόνια και σε συνθήκες βαθιάς ύφεσης στο εσωτερικό και χαμηλού growth στην Ευρώπη. Διαπιστώνει κανείς (διάγραμμα 1), ότι καμιά άλλη χώρα της Ε.Ε. με υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα δεν έχει σημειώσει προσαρμογή τέτοιας έκτασης. Για να μιλήσει κανείς για αποτυχία ή για άλλους χαρακτηρισμούς για την Ελλάδα, πρέπει να απαντήσει το ερώτημα πόσο ρεαλιστικός ήταν ο στόχος που τέθηκε.

Στη διάρκεια των τελευταίων μηνών, αναφέρθηκε, και μάλιστα από κορυφαία θεσμικά πρόσωπα, ότι η Ελλάδα εντάχθηκε στην ΟΝΕ με ψευδή στοιχεία. Θα επισημάνω για αυτό τα εξής:

- Όλες οι χώρες εντάχθηκαν τότε με ελλείμματα χαμηλότερα του 3%. Με τις πρόσφατες στατιστικές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η Ελλάδα, το 1999, που ήταν το έτος κρίσης της κατάστασής της, είχε δημοσιονομικό έλλειμμα 3.1%. Επίσης με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, η Γαλλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία το αντίστοιχο έτος κρίσης τους (το 1997) είχαν ελλείμματα 3.3%-3.4%.
- Στα στατιστικά στοιχεία για την Ελλάδα, η παρέμβαση της κυβέρνησης το 2005 (ή 2006 ???) προσέθεσε μια ειδική κατηγορία δαπανών, τις στρατιωτικές δαπάνες, που διόγκωσε τεχνητά τα ελλείμματα των ετών 1999 μέχρι 2004. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θέσπισε, νομίζω το 2007 ή το 2008, ότι η μεθοδολογία που είχε ακολουθήσει η ελληνική κυβέρνηση όφειλε να είναι η μεθοδολογία που θα ίσχυε για όλες τις χώρες. Ενώ η Ελλάδα θα έπρεπε να είχε ζητήσει να γίνουν οι κατάλληλες προσαρμογές στα στατιστικά του 1999, αυτό για λόγους που δεν επιθυμώ να αναφέρω, δεν έγινε.
- Στην πραγματικότητα, όλοι όσοι έχουν σχέση με το θέμα γνωρίζουν, ότι τότε για περισσότερες χώρες υπήρξε μια ευελιξία στα κριτήρια. Το project ήταν στρατηγικό για την Ευρώπη και μικρές αποκλίσεις δεν έπρεπε να ακυρώσουν τη σημασία που είχε η ημερομηνία έναρξης της Ευρωζώνης.

Αναφέρθηκα στο θέμα αυτό, γιατί όλοι όσοι εργαστήκαμε τότε με πάθος για να ξεφύγει η χώρα μας από τη δυσμενή πραγματικότητα που είχε κυριαρχήσει, θεωρούμε ότι παιχνίδια πολιτικών σκοπιμοτήτων είναι άδικο και άπρεπο να υπονομεύουν θέματα που αφορούν την ίδια την εικόνα της χώρας, μέσα και έξω.

Θα ήθελα όμως να είμαι σαφής και κατηγορηματικός για την κατάσταση στη χώρα μου. Ναι, πολλές προσαρμογές δεν έγιναν, που αν είχαν γίνει θα βρισκόμασταν σε διαφορετική θέση σήμερα. Ναι, υπήρξαν καθυστερήσεις σε σχέση με τους στόχους του μνημονίου του 2010, αλλά υπήρξαν και σοβαρές αλλαγές που δεν πρέπει να αγνοηθούν. Ναι, η πολιτική που ασκήθηκε στη χώρα για πολλά χρόνια προσπάθησε να αποφύγει μεταρρυθμίσεις, που θα είχαν δημιουργήσει μια πιο ανθεκτική πραγματικότητα στη χώρα. Ναι, πολλά φαινόμενα δεν ήταν βιώσιμο στο μακρύ χρόνο, αλλά κανείς δεν τα αντιμετώπισε, ενώ και το governance της Ευρωζώνης για δέκα σχεδόν χρόνια δεν έκανε τίποτα για να επιβάλλει πειθαρχία στους κανόνες, πραγματικό συντονισμό πολιτικών, διαφάνεια στις πραγματικές δημοσιονομικές και μακροοικονομικές επιδόσεις των χωρών μελών.

Σήμερα, η ελληνική κοινωνία κατανοεί όλο και περισσότερο την ανάγκη διαρθρωτικών αλλαγών. Εχει κατανοήσει πόσο λάθος ήταν πολλές πρακτικές και αντιλήψεις του παρελθόντος και στηρίζει πολύ πιο έντονα το πολιτικό σύστημα για παρεμβάσεις εξορθολογισμού στην οικονομία και στο Κράτος. Το 2001 από τη θέση του Υπουργού Εργασίας προώθησα μια πρόταση για μια πραγματιστική μεταρρύθμιση στο συνταξιοδοτικό σύστημα. Οι αντιδράσεις ήταν τόσο έντονες και γενικές, που η μεταρρύθμιση εγκαταλείφθηκε. Ήσαν κυρίως αντιδράσεις που στηρίζονταν μέσα από τοπολιτικό σύστημα, αλλά και αντιδράσεις κοινωνικές. Σήμερα, ένας εντυπωσιακός αριθμός πολιτών αναγνωρίζει, πως ο,τι έγινε τότε ήταν ένα μεγάλο λάθος με πολύ βαρύ αποτέλεσμα.

Το πρόβλημα της κρίσης στην Ελλάδα είναι κατά κύριο λόγο πολιτικό, όχι οικονομικό. Γι αυτό υπάρχει ανάγκη πολιτικής στήριξης για αλλαγές. Μιας στήριξης, που είναι προφανώς ότι δεν μπορεί παρά να

δοθεί από μέσα από την Ελλάδα. Που όμως πρέπει να μπορεί να έχει κατανόηση και από την Ευρώπη. Η συντριπτική πλειοψηφία της κοινωνίας θέλει την Ευρώπη, θέλει το ευρώ. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία γι αυτό. Στρατηγικές που κινούνται στην αντίθετη κατεύθυνση ή που στηρίζονται σε λανθασμένες εκτιμήσεις δεν εκφράζουν την ελληνική κοινωνία. Θα ήταν μια τεράστια ιστορική αποτυχία, ένας ολόκληρος λαός, που μεταπολεμικά πέρασε από εμφύλιο, από δικτατορία, από την εισβολή στην Κύπρο, από τη σημερινή κρίση, και που όλο αυτό το διάστημα κάνει και θα κάνει τεράστια προσπάθεια, και που θεωρεί τον εαυτό του αναπόσπαστο τμήμα της Ευρώπης, να βρεθεί σε άλλη όχθη για λόγους πολιτικών χειρισμών –και εννοώ τους πολιτικούς χειρισμούς στην Ελλάδα.

Μετά το 1989, η Ευρώπη έκρινε –και σωστά– ότι στρατηγικοί λόγοι επέβαλαν το άνοιγμα της ολοκλήρωσης προς τις πρώην ανατολικές χώρες. Θεωρώ, ότι σήμερα, στρατηγικοί λόγοι, που σχετίζονται με την Ε.Ε. την ίδια, με την πραγματικότητα στα Βαλκάνια, τη Μέση Ανατολή και τις αραβικές χώρες, και τη θέση της Ευρώπης στο διεθνές σύστημα κάνουν αναγκαία τη στήριξη του ενιαίου νομίσματος, και τη στήριξη των χωρών μελών που βρίσκονται σε πρόβλημα. Προφανώς με την έντονη συμμετοχή των ίδιων των αδύναμων κρίκων της ευρωπαϊκής αλυσίδας. Αλλά και προφανώς με στρατηγικές που θα οδηγήσουν σε υπέρβαση της κρίσης που ζούμε στην Ευρώπη.

Δύο χρόνια πριν, η Ελλάδα ήταν στο στόχαστρο όλων. Ήταν το μαύρο πρόβατο (schwarzer Peter??) της Ευρώπης. Και τι δεν ακούστηκε τότε. Όμως, όπως φάνηκε η κρίση ήταν γενικότερη. Λίγο μετά ήρθε η σειρά της Ιρλανδίας, που είχε υγιή δημοσιονομικά μεγέθη και αυστηρή πολιτική ήδη από το 2009. Στη συνέχεια ακολούθησε η Πορτογαλία, ενώ η Ιταλία και η Ισπανία πέρασαν επίσης στη σκηνή. Σήμερα βλέπουμε μια συνέχεια πολύ διαφορετική, που πέρα από τα εθνικά χαρακτηριστικά, δείχνει να έχει συστημικό χαρακτήρα. Όλες ή οι πιο σοβαρές αναλύσεις επικεντρώνονται στο ότι υπάρχει πρόβλημα στο μάνατζμεντ της Ευρωζώνης. Οι διαδοχικές αλλαγές στα μέτρα που λαμβάνονται για τη στήριξη του ευρώ δείχνουν ότι προσπαθούμε να αντιμετωπίσουμε τις πιέσεις με μέτρα που δεν είναι αντίστοιχα με τη δύναμη των αγορών και γι αυτό είμαστε συνεχώς σε άμυνα.

Επιπλέον, ας δούμε πότε εκδηλώθηκε το πρόβλημα στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες. Δεν εκδηλώθηκε ούτε λίγο πριν τις εκλογές του 2009, ούτε όταν η τότε νέα κυβέρνηση ανακοίνωσε τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα. Πολλά από αυτά οι αγορές τα γνώριζαν και τα είχαν προεξοφλήσει. Η κρίση εκδηλώθηκε όταν έγινε αισθητό, ότι υπήρχε ισχυρή πιθανότητα ένα μέλος της Ευρωζώνης να αφηθεί χωρίς στήριξη. Όταν φάνηκε, ότι η Ευρωζώνη δεν διέθετε τον κλασικό μηχανισμό άμυνας και στήριξης του νομίσματός της, που ασκείται από την κεντρική τράπεζα κάθε χώρας. Το κενό αυτό δημιούργησε την έλλειψη εμπιστοσύνης στις αγορές, οδήγησε τις αγορές σε στρατηγικές αυτοάμυνας, τις οδήγησε όμως και σε στρατηγικές κερδοσκοπίας που αποτελούν αυτοτελή και σημαντικό παράγοντα επιδείνωσης των προβλημάτων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Γνωρίζουμε, ότι το πρόβλημα είναι σύνθετο και βαρύ. Γνωρίζουμε ότι με τη χαλαρότητα και τις πολύ διαφορετικές μακροοικονομικές και διαρθρωτικές στρατηγικές που ακολουθήθηκαν στις χώρες της Ευρωζώνης για δέκα ολόκληρα χρόνια, έχει διαμορφωθεί μια κατάσταση που απαιτεί μια πραγματικά στρατηγική θεώρηση και προσέγγιση. Οι αρχιτέκτονες του ευρώ, θυμάμαι τον Hans Tietmayer, που τον είχα γνωρίσει και προσωπικά, από την αρχή υποστήριζαν με έμφαση, ότι δεν αρκεί η δημιουργία μιας νομισματικής ζώνης. Ότι απαιτείται δημοσιονομικός συντονισμός, όπως και συντονισμός της γενικότερης οικονομικής πολιτικής. Τίποτα από αυτά δεν έγινε και φτάσαμε στην κρίση. Βαθύτερες κρίσεις βγάζουν στην επιφάνεια όλες τις σημαντικές αδυναμίες, είτε

αναφερόμαστε σε μεμονωμένες χώρες, είτε στην Ευρωζώνη. Δεν θα πρωτοτυπήσω λέγοντας, ότι στην Ελλάδα ο κόσμος έχει δύο αγωνίες: πώς θα τα καταφέρει η νέα κυβέρνηση και πώς θα τα καταφέρει η Ευρώπη. Για την ελληνική κοινωνία το ευρωπαϊκό οικοδόμημα σημαίνει κανόνες και στόχους που συνδέονται με μια ανοικτή οικονομία, με την κοινωνική δημοκρατία, με ένα επιτυχημένο αναπτυξιακό υπόδειγμα, με αξίες κοινωνικές, περιβαλλοντικές, ανθρώπινων δικαιωμάτων και με προστασία απέναντι στην άναρχη λειτουργία του παγκόσμιου συστήματος. Είμαι σίγουρος ότι το ίδιο ισχύει σε όλη την Ευρώπη. Για το λόγο αυτό είμαστε πλέον σε ένα σημείο στο οποίο ένα ευρωπαϊκό όραμα που θα μας βγάλει από την κρίση είναι επείγοντως αναγκαίο για όλους.

Θα αναφερθώ στη συνέχεια στο ζήτημα της Strategie für Wachstum und Wettbewerbsfähigkeit in Griechenland. Θα ήθελα να κάνω /// αρχικές επισημάνσεις:

Η πρώτη έχει να κάνει με την περίοδο 1995-2009. Στην περίοδο αυτή οι επενδύσεις στην οικονομία, με τη στήριξη και των διαρθρωτικών ταμείων της Ε.Ε., αυξάνονταν με μέσο ρυθμό ..% το χρόνο, η παραγωγικότητα με ..% και το ΑΕΠ με ..% αντίστοιχα. Κάνω αυτήν την επισήμανση, γιατί καλλιεργείται η εντύπωση ότι στην Ελλάδα επενδύσεις και παραγωγικότητα είχαν οριακό χαρακτήρα. Οι κοινοτικοί επενδυτικοί πόροι αντιπροσώπευαν στην περίοδο αυτή ..% του ΑΕΠ. Θα προσθέσω, ότι η προσφυγή σε δανεισμό υποβοήθησε τους ρυθμούς αυτούς. Όμως είχαμε επενδύσεις, είχαμε αύξηση παραγωγικότητας, είχαμε growth. Οι εξελίξεις άρχισαν να επιδεινώνονται τα τελευταία χρόνια πριν την κρίση, με την τεράστια δημοσιονομική χαλαρότητα που μέσα σε τρία χρόνια (2007-2009) σώρευσε αύξηση του χρέους κατά ... ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.

Η δεύτερη επισήμανση έχει να κάνει με την σημερινή πραγματικότητα. Η ελληνική οικονομία είναι σε ύφεση. Ο προϋπολογισμός του 2012 αναμένεται να σημειώσει για πρώτη φορά στην περίοδο αυτή μικρό πρωτογενές πλεόνασμα, αλλά φυσικά, η δημοσιονομική πολιτική αναγκαστικά θα εξακολουθήσει να είναι περιοριστική. Με αρνητικούς ή οριακά θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης, η εσωτερική αγορά δεν προσφέρει ελκυστικές προοπτικές για επενδύσεις. Η διέξοδος είναι η εξωστρέφεια.

Η Τρίτη επισήμανση σχετίζεται με τη διεθνή και την εσωτερική αβεβαιότητα. Τα προβλήματα της ευρωζώνης, όπως είναι σήμερα, δημιουργούν μια σημαντική αβεβαιότητα στις αγορές, που οδηγούν τους επενδυτές σε στάση αναμονής. Όταν η κρίση δημιουργεί πρόσθετους κινδύνους και αβεβαιότητες, οι επενδυτές απέχουν, ιδιαίτερα σε χώρες που έχουν τα προβλήματα της Ελλάδας. Επιπρόσθετα, υπάρχει ακόμα τεράστια αβεβαιότητα γύρω από πολλά ζητήματα που αφορούν την Ελλάδα, που επηρεάζουν την επενδυτική συμπεριφορά, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα. Μπορώ να αναφέρω την έκβαση στο haircut του χρέους, την υλοποίηση της συμφωνίας του Οκτωβρίου για νέα χρηματοδοτική στήριξη, το νέο πρόγραμμα που πρέπει να συμφωνηθεί. Σε αυτά να προστεθούν και οι εξαιρετικά ασφυκτικές συνθήκες ρευστότητας στην ελληνική αγορά και οι εξαιρετικά ρευστές συνθήκες που επικρατούν στο πολιτικό σκηνικό, δημιουργούν ένα κλίμα που δεν είναι ευνοϊκό για επενδύσεις, εθνικές ή διεθνείς. Η προοδευτική χαλάρωση των αρνητικών αυτών δεδομένων θα αναστρέψει βεβαίως το επενδυτικό κλίμα. Όμως γι αυτό απαιτείται χρόνος.

Αν οι δύο τελευταίες επισημάνσεις αναδεικνύουν τις περιοριστικές επιπτώσεις του σημερινού εσωτερικού και ευρωπαϊκού μακροοικονομικού πλαισίου, υπάρχουν μια σειρά από άλλοι παράγοντες, που ήδη επηρεάζουν θετικά την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, και, συνεπώς τις προοπτικές μεγέθυνσής της. Θα αναφέρω τις εξής:

- Η μείωση της εσωτερικής ζήτησης φαίνεται να έχει ωθήσει μια σειρά από επιχειρήσεις σε επέκταση προς τη διεθνή αγορά, προκειμένου να παραμείνουν βιώσιμες. Έτσι όμως, βελτιώνεται η ποιότητα της παραγωγής τους, γίνονται πιο ανταγωνιστικές, και συμβάλουν θετικά στη μείωση των εξωτερικών ανισορροπιών της οικονομίας.
- Η προώθηση μιας σειράς ιδιωτικοποιήσεων αναμένεται επίσης να προσελκύσει διεθνή επενδυτικά κεφάλαια, τα οποία θα τονώσουν τη μεγέθυνση διπλά. Αφ' ενός ως εισροές κεφαλαίου και αφ' ετέρου γιατί οι κεφαλαιακές αυτές ροές θα οδηγήσουν σε επενδύσεις επέκτασης ή βελτίωσης της παραγωγικότητας. Ο τομέας της ενέργειας ειδικότερα, προσφέρει ευκαιρίες όχι μόνο για επενδύσεις σε υφιστάμενες επιχειρήσεις, αλλά και για νέους τύπους ενεργειακής παραγωγής.
- Θα αναφερθώ κάπως εκτενέστερα στον τομέα της ενέργειας. Η εκμετάλλευση ιδίων ενεργειακών πόρων, σε συνδυασμό με τη διαφοροποίηση των πηγών εφοδιασμού φυσικού αερίου, την προσέλκυση στρατηγικών επενδυτών με παραγωγική βάση, η περαιτέρω ανάπτυξη και προώθηση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας και η μελλοντική αξιοποίηση καινοτόμων τεχνολογιών όπως η δέσμευση και αποθήκευση CO₂ για την αξιοποίηση του λιγνίτη στην ηλεκτροπαραγωγή προσφέρουν ενδιαφέρουσες επενδυτικές ευκαιρίες. Στο ίδιο πλαίσιο αυτό αφορούν επενδύσεις στην κατασκευή εξοπλισμού για έργα ΑΠΕ, με θετική συμβολή στο εμπορικό ισοζύγιο της χώρας, στη μεγέθυνση και στην απασχόληση.
- Άλλες σημαντικές επενδύσεις ενεργειακής υποδομής προσφέρονται σε έργα όπως ο Ελληνο-ιταλικός αγωγός φυσικού αερίου, ο αγωγός South Stream, η διασύνδεση του δικτύου φυσικού αερίου με τη Βουλγαρία, όπως και η δημιουργία στρατηγικών έργων υδροποιημένου φυσικού αερίου. Τέτοιου τύπου επενδύσεις θα διασφαλίσουν την ενεργειακή ασφάλεια αλλά και θα εντάξουν την Ελλάδα σε ενεργειακό εταίρο σε διεθνές επίπεδο.
- Θα ήθελα να σταθώ ιδιαίτερα στη σχέση ανταγωνιστικότητας και άλλων δύο παραγόντων: το κόστος εργασίας και την ισοτιμία του νομίσματος. Όπως πολλοί γνωρίζετε, οι δύο αυτοί παράγοντες χρησιμοποιούνται συχνά ως δείκτες ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας. Στην Ελλάδα, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος έχει σημειώσει μείωση κατά ...% αθροιστικά για τα έτη 2010-2011. Οι εξαγωγές προϊόντων σημείωσαν αύξηση ...% το 2010 (?) και ..% το πρώτο εννεάμηνο του 2011. Αν ληφθούν υπόψη οι σημαντικές δυσκολίες χρηματοδότησης που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές επιχειρήσεις, η τάση αυτή είναι αξιοσημείωτη.
- Η εξέλιξη της ισοτιμίας του ευρώ επηρεάζει θετικά την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών. Κάθε ανατίμηση του ευρώ σήμαινε μια επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας. Επισημαίνω, ότι μεταξύ 2000 και της περιόδου 2008-2010 το ευρώ ανατιμήθηκε κατά 44% με 47%. Για μια χώρα που δεν παράγει προϊόντα με συγκριτικά χαμηλή ελαστικότητα ζήτησης (Nachfrageelastizitaet) ως προς την τιμή τους, τέτοια επίπεδα ανατίμησης της ισοτιμίας επηρεάζουν ευθέως την ανταγωνιστικότητα. Με την επισήμανση αυτή δεν θέλω να αγνοήσω την αρνητική επίδραση που άσκησε στην ανταγωνιστικότητα η εξέλιξη της εισοδηματικής πολιτικής στη δεκαετία του 2000. Στη φάση εκείνη, οι πραγματικές αμοιβές ανά μονάδα εργασίας (reale Lohnstueckkosten) αυξήθηκαν σε όση έκταση και η αύξηση της

παραγωγικότητας, ή οριακά παραπάνω, ενώ στις περισσότερες χώρες της ευρωζώνης η αύξηση αυτή ήταν πολύ πιο μετριοπαθής (moderate).

Mein Argument ist, dass die Wettbewerbsfähigkeit des Landes stark von den oben erwähnten zwei Faktoren beeinflusst ist, nämlich a) die relative Entwicklung der Lohnkosten bzw. der Preise (Inflation), und b) die Entwicklung des Wechselkurses. Griechenlands Wettbewerbsproblem ist mehr struktureller Natur. Sein Spezialisierungsmuster basiert auf Produkte, die zu den Kategorien der 'geringen' bzw. 'geringen zur mittleren' technologisch-innovativen Intensität gehören und deswegen vulnerabel gegenüber dem Wettbewerb aus niedrigen Lohnkostländern sind. Die direkte Folge dieser Spezialisierung ist, dass die Exporte des Landes eine große Preiselastizität aufzeigen und erheblich vor der Preisentwicklung des Wechselkurses beeinflusst werden. Lohnkosten sind immer eine wichtige Determinante der Wettbewerbsfähigkeit. Aber eine Aufwertung des Euro, etwa um 10-15%, kann eine positive Lohnkostenentwicklung ausgleichen.

Die Frage ist wie stark der relative Effekt eines jeden dieser Faktoren ist. Persönlich habe ich keine sichere Antwort dazu. Einerseits sieht man eine Verschlechterung der Wettbewerbsfähigkeit aus internen Gründen von ca. 10-15%, andererseits aber hat man auch einen ähnlichen Effekt wegen einer Aufwertung von ca. 35-40%. Einheimische Lohnpolitik hat zweifellos die Wettbewerbsfähigkeit beeinträchtigt. Aus einem verschiedenen Gesichtspunkt, das Gleiche ist zu sagen über den Einfluss der Staatsdefizite auf die Inflation und indirekt auch auf die Wettbewerbsfähigkeit. Beide dieser Faktoren sind endogen bestimmt. Aber von dem enormen Effekt der Euroaufwertung kann man auch nicht abstrahieren.

Zur Wettbewerbsfähigkeit möchte ich folgende Endbemerkungen machen:

- a) Griechenlands Wettbewerbsfähigkeit während der Periode 2000-2010 ist wegen der Kombination einer höheren fiskalbedingter Inflation und der Lohnkostentwicklung beeinträchtigt,
- b) Die Wettbewerbsfähigkeit der Euroländer bzw. der europäischen Peripherie kann nicht ein Residuum der hohen Variabilität des Wechselkurses sein, da dies sich zu einem kollektiven Problem entwickeln kann. Eine Lohnpolitik bezogen auf den Produktivitätsanstieg kann unter Umständen wirtschaftspolitisch eine rationale bzw. zwangsläufige Option sein. Wenn aber eine Änderung des Wechselkurses innerhalb einer Periode die positiven Effekte einer restriktiven Lohnpolitik oder, wie heute, einer gleichermaßen internen Abwertung streichen kann, ist man mit einer enormen ökonomischen und politischen Herausforderung konfrontiert.
- c) Die ganze Debatte über die heutige Krise konzentriert sich auf fiskal- und finanzpolitische Faktoren und lässt jeglichen strukturellen Aspekt systematisch außer Acht. Aber Wettbewerbsfähigkeit ist par excellence ein strukturelles Problem. Auch die langfristige Stabilität und Funktionsfähigkeit der Eurozone hängt von beiden, Makro- und strukturellen Faktoren, ab. Strukturelle Divergenzen innerhalb einer Währungszone können zu einer internen Division führen –sie haben schon dazu geführt– wobei die schwächeren Länder mit Restriktionen konfrontiert sind, als ob sie in einer Prä-Euro oder Außen-Euro Position wären. In diesem Falle, funktioniert die gemeinsame Währung als Bremse des Wachstums bzw. als

Leverage periodischer Instabilitätszyklen oder als Bestimmungsfaktor interner Divergenzen in Europa.

Μιλώντας για μεγέθυνση, θα ήθελα να αναφερθώ και σε επενδυτικές διαδικασίες που έχουν πιο έντονο διαρθρωτικό χαρακτήρα. Πέρα από τις τυπικές επενδύσεις, η μεγέθυνση είναι αποτέλεσμα δύο ακόμα παραγόντων: της αύξησης της παραγωγικότητας και της αναδιάρθρωσης της παραγωγικής βάσης. Σε ότι αφορά τον πρώτο παράγοντα, την παραγωγικότητα, θεωρώ ότι τα περιθώρια βελτίωσης είναι σημαντικά, ακόμα και μέσα στην κρίση. Αύξηση της παραγωγικότητας σημαίνει εσωτερικές, οργανωτικές, λειτουργικές βελτιώσεις, εξοικονόμηση εισροών, όπως ενέργεια ή πρώτες ύλες. Σημαίνει επίσης ποιοτική αναβάθμιση των προϊόντων που παράγονται, ώστε να ανταποκρίνονται σε διεθνή πρότυπα. Σημαίνει και στροφή προς εξαγωγές, που απαιτούν εσωτερικές αναδιαρθρώσεις και ένα νέο προσανατολισμό σε επίπεδο επιχείρησης. Βεβαίως ενέργειες στην κατεύθυνση της αύξησης της παραγωγικότητας και της εξωστρέφειας έχουν κόστος, αλλά αυτό είναι χαμηλότερο από το κόστος μιας τυπικής επένδυσης.

Η αύξηση της παραγωγικότητας δεν αφορά όμως μόνο τον τομέα των επιχειρήσεων. Η δημόσια διοίκηση αντιπροσωπεύει γύρω στο 35-40% του ΑΕΠ της χώρας. Σε πολλά από τα πεδία δραστηριοποίησής του Κράτους η παραγωγικότητα είναι συγκριτικά χαμηλή και προσφέρει σημαντικότερα περιθώρια βελτίωσης. Κάτι τέτοιο θα ήταν μια σημαντικότητα συμβολή στην επίτευξη ανάπτυξης στη σημερινή φάση στενότητας της ρευστότητας, όπου επεκτατικές πολιτικές είναι απαγορευτικές. Όμως και αυτό απαιτεί χρόνο.

Αναφέρθηκα στην παραγωγικότητα ως παράγοντα μεγέθυνσης, αλλά αυτό από μόνο του δεν αρκεί. Οσο και αν αυξηθεί η παραγωγικότητα, θα οδηγεί σε περιορισμένα αποτελέσματα, αν δεν συνδυάζεται με έναν συνεχή μετασχηματισμό της παραγωγής προς προϊόντα και υπηρεσίες που συνεχώς παίρνουν τη θέση προηγούμενων στις προτιμήσεις της εσωτερικής και διεθνούς ζήτησης. Το πρόβλημα στην Ελλάδα είναι ότι σημειώνεται ένας εξαιρετικά αργός μετασχηματισμός του παραγωγικού συστήματος σε σύγκριση με άλλες συγκρίσιμες χώρες. Το κέντρο βάρους της παραγωγής και των εξαγωγών βρίσκεται σε προϊόντα χαμηλής και χαμηλής προς μέσης τεχνολογικής υφής, στα οποία επιπλέον τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα έχουν αποδυναμωθεί, λόγω του ανταγωνισμού από αναδυόμενες οικονομίες.

Der Erfolg der heutigen Stabilisierungspolitik in Griechenland wird hauptsächlich anhand seines Wachstums in den nächsten Jahren gemessen. Wachstum aber ist strukturell bedingt und wird nicht einfach über Fiskal- bzw. über einer internen Abwertungspolitik erzielt. Bis heute das Zentrum der Politik war die fiskalische Anpassung. Wachstum blieb aus.

Δiese Überlegungen weisen auf die absolute Priorität einer dualen Strategie. Stabilisierung hat Priorität gehabt, aber Wachstum ist gleichfalls Bestimmungsfaktor des Auswegs aus der Krise. In dieser Hinsicht folgende Bedingungen sind entscheidend:

- Erhebliche Anstrengungen für den Aufstieg der Produktivität, hauptsächlich im öffentlichen aber auch im Privatsektor sollten eine Priorität haben. Anders gesagt, das Initiieren eines umfangreichen Reengineering auf allen Ebenen, die Bewältigung der Bürokratie, vieler irrationaler Strukturen und überholter Verhalten, sowie das Veranlassen von Modernisierungsprozessen sind entscheidend für das Produktionswachstum.
- Eine Verstärkung der öffentlichen Investitionen auf Projekte die einen sichtbaren Effekt auf die Wettbewerbsfähigkeit eines Landes haben können. Sofern Wachstum und Wettbewerbsfähigkeit in einer Zeit der Finanzanpassung eine hohe Priorität hat, sollten auch die Investitionen in den betroffenen Ländern mit außerordentlichen Maßnahmen aus der E.U. gestützt werden. Es gibt mehrere Vorschläge, unter anderem die Aufrichtung eines europäischen Spezialfonds für die Finanzierung mit niedrigen Zinsen wichtiger Investitionen in Hinsicht großer zukünftigen Herausforderungen, z.B. in der Energie, in der technologischen Infrastruktur, im Ausbildungsbereich, im Bereich des Klimaschutzes. Zur Diskussion steht auch eine Änderung der Regeln der Strukturfonds denken, wobei für eine Übergangsperiode der nationale Anteil stark gemindert wird, natürlich in Verbindung mit einer strengen Auswahl wettbewerbsrelevanter Projekte.
- Wachstum bedeutet mehr als eine quantitative Expansion der existierenden Aktivitäten. Hauptsächlich geht es um eine strukturelle Verschiebung die zu einer Änderung existierender Wettbewerbsvorteile führen konnte. Es geht um einen Versuch, den Wachstumspfad von statischen auf dynamische Wettbewerbsvorteile zu verschieben und neue Produktionskategorien in der Produktionsstruktur des Landes einzuführen. Die Wettbewerbsfähigkeit Griechenlands ist nicht nur von Kosten- oder Preisfaktoren beeinträchtigt. Weit mehr entscheidend ist die Produktionsstruktur, die sich auf technologisch einfache Produkte bzw. Produkten mit einfacher zu mittlerer technologische Intensität konzentriert, während technologisch mehr intensive Produkte ein sehr geringes Gewicht aufweisen.

Πάρα πολύ συχνά ακούω έντονες κριτικές για την πολιτική που ασκείται και αγανακτώ. Θεωρώ, ότι αναγκαστικά θα περάσουμε από μια δύσκολη φάση προσαρμογής. Όμως, από την άλλη, δεν μπορεί να μην διαπιστώσω, ότι ευρύτερα κοινωνικά στρώματα είδαν το εισόδημά τους να μειώνεται κατά 20-40%, ότι η ανεργία αυξήθηκε δραματικά, ότι το haircut του χρέους ήταν μια πολύ ουσιαστική συμβολή, ότι έγιναν μεταρρυθμίσεις στο ασφαλιστικό, στην αγορά εργασίας και στο φορολογικό, και ότι παρ' όλα αυτά οι προοπτικές είναι ακόμα τόσο δυσμενείς, ώστε δεν μπορούν να δημιουργήσουν καμιά αισιοδοξία για έξοδο από την κρίση.

Το πρόβλημα αυτό είναι όμως παράλληλα αποτέλεσμα της πολιτικής κρίσης της Ευρωζώνης. Η πολιτική που ακολουθείται συνοψίζεται σε τέσσερις λέξεις: zu langsam, zu spät. Σε κάθε φάση είναι μια αντίδραση στις πιέσεις των αγορών και στόχος της είναι να κερδίσει χρόνο. Το αποτέλεσμα είναι ορατό: κάθε τρεις ή τέσσερις μήνες η Ευρώπη έρχεται με νέα μέτρα. Αν τα μέτρα αυτά λειτουργούσαν συμπληρωματικά το ένα προς το άλλο θα

ήταν αποτελεσματικό. Θα σήμαινε ότι έχουμε μια επιτυχημένη *graduelle Approach* και βελτίωση. Όμως, βλέπουμε, ότι κάθε τόσο αντιμετωπίζουμε ένα όλο και πολύπλοκο και δύσκολο πρόβλημα. Βλέπουμε, ότι το κόστος της επόμενης πολιτικής είναι μεγαλύτερο από αυτό της προηγούμενης. Αυτό που βλέπουμε όμως είναι ότι η μια αποτυχία διαδέχεται την άλλη. *Ex ante, könnte man ein Verständnis für eine solche Politik haben. Ex post, das Resultat ist eins: Failure- scheitern. Ich erwähne diese Entwicklungen nicht nur als Merkmale der Krisenpolitik in Europa. Mein Thema ist Griechenland und die Wachstumsperspektiven, und ich bin der Meinung dass die Folgen dieser Situation für den Wachstumsprozess in Griechenland auf drei Merkmale aufweisen: Unsicherheit, Instabilität, und negative Effekte.*

Ισως το πρόβλημα να είναι ακόμα μεγαλύτερο. Με τις σημερινές συνθήκες, τα μεγάλα κέρδη δεν προκύπτουν από επενδύσεις στην ένας επενδυτής δεν κερδίζει από επενδύσεις στη *Realwirtschaft*, όσο από επενδύσεις στις χρηματοοικονομικές αγορές. Όταν τα υψηλά κέρδη σε άλλους τομείς καταστρέφουν την προοπτική για επενδύσεις στην *Realwirtschaft*, τότε οι προοπτικές μεγέθυνσης επιδεινώνονται. Τα επιτόκια δανεισμού κεφαλαίων για επενδύσεις στην Ελλάδα είναι γύρω στο 15% τουλάχιστον. Τι είδους επενδύσεις θα μπορούσαν να γίνουν, που να εξασφαλίζουν μια απόδοση π.χ. 22-23% στον επενδυτή, δηλαδή το κόστος της χρηματοδότησης και ένα κέρδος. Πιθανότατα μόνο κερδοσκοπικές επενδύσεις, με πολύ χαμηλή αξία για το *growth* της οικονομίας. Η υπέρβαση της χρηματοοικονομική κρίσης και της κρίσης ρευστότητας (*Liquiditätskrise*) είναι αναγκαίοι όροι για να μπορούμε να μιλάμε για επενδύσεις και μεγέθυνση στην Ελλάδα.

Θεωρώ, ότι σήμερα στην Ευρώπη είναι ανάγκη να υπάρξει μια σύγκλιση μεταξύ δυο τάσεων οικονομικής πολιτικής. Η πρώτη, εμμένει απόλυτα στην δημοσιονομική προσαρμογή, υποβαθμίζοντας τη σημασία της μεγέθυνσης, φυσικά μέσα σε συνθήκες δημοσιονομικής προσαρμογής, ενώ η δεύτερη υπερτονίζει την ανάγκη μιας κεϋνσιανού τύπου επεκτατικής πολιτικής, παραγνωρίζοντας την ανάγκη ελέγχου των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του χρέους. Η μορφή της κρίσης σήμερα δείχνει, ότι το πρόβλημα δεν βρίσκεται απλώς στα δημοσιονομικά μεγέθη ή στο είδος της ασκούμενης πολιτικής. Βρίσκεται επιπλέον, ίσως και κυρίως, στην οργάνωση των θεσμών που αφορούν το **Ενιαίο Νόμισμα**. Θεωρώ, ότι είναι αναγκαία μια σύνθεση των δύο πολιτικών με την προσθήκη μιας διαρθρωτικής διάστασης. Η έξοδος από την κρίση απαιτεί ένα μίγμα δημοσιονομικής σταθεροποίησης, επιλεκτικών επενδυτικών στρατηγικών, οι οποίες θα οδηγούν σε διαρθρωτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα των χωρών σε κρίση. Η ευρωπαϊκή κρίση μπορεί από τη μια να αντανακλά χρηματοοικονομικές και δημοσιονομικές ανισορροπίες, όμως επίσης αντανακλά τις γενικότερες αλλαγές στην παγκόσμια ισορροπία μεταξύ χωρών. Η Ελλάδα και άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες, ίσως και άλλες χώρες-μέλη έχουν ανάγκη να συγκλίνουν προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα, αλλά και όλη η Ευρώπη έχει ανάγκη να επιτύχει μια πιο σταθερή δυναμική στη διεθνή θέση της.

Θα ολοκληρώσω την τοποθέτησή μου με ένα τελευταίο ζήτημα, που είναι επίσης σημαντικό για την μεγέθυνση και την έξοδο της Ελλάδας από την κρίση. Οι εξελίξεις στην Ευρωζώνη έδειξαν ότι ανεξάρτητα από την κρίση μεμονωμένων χωρών μελών, στην Ευρώπη έχουμε μια συστημική κρίση. Αποσπασματικές απαντήσεις όπως μέχρι τώρα δεν αρκούν, γιατί το πρόβλημα της ευρωζώνης είναι μεγαλύτερο από το άθροισμα των προβλημάτων των χωρών

σε κρίση. Η Ευρωζώνη έχει ανάγκη να εξοπλιστεί με τους θεσμούς εκείνους και ένα μοντέλο governance, που θα όφειλε να έχει θεσπίσει πριν την εισαγωγή του ευρώ. Η συζήτηση για ένα πιο αυστηρό πλαίσιο δημοσιονομικού και οικονομικού συντονισμού στις χώρες μέλη της Ευρωζώνης αγγίζει τη δημιουργία ενός κεντρικού μηχανισμού διακυβέρνησης με εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας στα σχετικά πεδία πολιτικής. Μια τέτοια ανατροπή θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στις επενδύσεις και στη μεγέθυνση κάθε χώρας, κα ιδιαίτερα των νοτιοευρωπαϊκών χωρών, που είναι πιο αδύναμες σε όρους ανταγωνιστικότητας.

Η νομισματική πολιτική θεωρητικά θα όφειλε να ασκείται με τρόπο που οι στόχοι της να εκφράζουν μια ισορροπία μεταξύ όλων των κρατών. Αυτό δεν έγινε στο παρελθόν, και ούτε γίνεται τώρα. Η εισαγωγή μιας αυστηρότερης οικονομικής και δημοσιονομικής διακυβέρνησης φαίνεται να είναι το αναγκαίο συμπλήρωμα της νομισματικής ενοποίησης. Όμως, αν η διακυβέρνηση αυτή οδηγεί επίσης στο να μην εκφράζει μια ισορροπία μεταξύ των ομάδων χωρών της Ε.Ε., τότε θα διαπιστώσουμε πάλι ότι αντί για σύγκλιση έχουμε απόκλιση στο εσωτερικό της Ευρώπης. Ένα τέτοιο μοντέλο δεν θα είναι βιώσιμο μακροπρόθεσμα. Χώρες όπως η Ελλάδα δεν πληρώνουν σήμερα μόνο τα σφάλματα της πολιτικής τους. Πληρώνουν και για τα σφάλματα της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής σε ότι αφορά τη διακυβέρνηση του ευρώ. Θεωρώ, ότι στο μέλλον, αν η επιλογή νέων σχημάτων διακυβέρνησης δεν αρχίσει να οδηγεί σε μεγαλύτερες ενδο-ευρωπαϊκές συγκλίσεις, ακόμα και νέα σχήματα διακυβέρνησης, το ευρωπαϊκό υπόδειγμα θα χάσει σε ελκυστικότητα και ίσως αναπτυχθούν φυγόκεντρες δυναμικές. Αυτό θα ήταν πράγματι απογοητευτικό. Ο λόγος για τον οποίο δεν θα ήθελα να πιστέψω ότι μπορεί να φτάσουμε σε μια τέτοια πραγματικότητα, είναι ότι το διεθνές σύστημα εξελίσσεται με τρόπους που κάνουν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στρατηγικά αναγκαία.